

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
КАТЕДРА СТРАТЕШКИХ И ОДБРАМБЕНИХ СТУДИЈА

ЗАШТИТА КУЛТУРНИХ ДОБАРА – МАНАСТИР ЖИЧА

- ДИПЛОМСКИ РАД -

Ментор:
Проф. Др Јасмина Гачић
Редован професор

Студент:
Анђела Поповић
178/15

Београд, 2024.

САДРЖАЈ

1. Увод	4
2. Дефиниција културног наслеђа.....	6
2.1. Дефиниција културног наслеђа у инструментима међународног права	9
2.2. Вредности културног наслеђа.....	11
3. Дефиниција културних добара.....	13
3.1. Појам културног добра у законодавству Републике Србије.....	14
3.2. Карактеристике културних добара	16
3.3. Заштита културних добара	17
3.4. Мере заштите културних добара	20
3.5. Поштовање културних добара	22
4. Културна добра под посебном заштитом.....	24
4.1. Манастир Жича кроз историју.....	25
4.2. Значај манастира Жиче.....	27
4.3. Заштита манастира Жича	29
5. Закључак	31
Литература	32

1. Увод

Тема дипломског рада је „Заштита културних добара - манастир Жича“. Културна добра (или културно наследство) представљају наслеђе физичких артефаката и нематеријалних особина једне групе или друштва које се преносе с генерације на генерацију. Ово укључује материјалне културне добра као што су зграде, споменици, пејзажи, књиге, уметничка дела и артефакти, као и нематеријалне културне добра као што су фолклор, традиције, језик и знања.

Да бисмо разумели шта је наслеђе, прво морамо да погледамо значење речи. Наслеђе је уопште својина, нешто што се наслеђује, преноси са претходних генерација. Али у случају културног наслеђа, оно није само у облику имовине, већ иу облику артефаката, споменика или различитости вредности и традиције. Културно наслеђе подразумева заједничку везу, нашу припадност заједници. Представља нашу везу са прошлошћу, садашњошћу и будућношћу.¹

Наиме, културно наслеђе представља део заједничког памћења човечанства, а историјске грађевине, археолошки локалитети, архиви, уметничке и музејске колекције, говоре нам ко смо и како смо постали оно што смо данас. Губитком културног наслеђа губимо остатке наше прошлости која нам је веома важна.

Културном наслеђу се приписује одређена вредност или значај, у његовим материјалним и нематеријалним манифестацијама, а те вредности које му се приписују могу да буду различите и играју значајну улогу код стварања и оправдавања заштитног режима који се успоставља (Лежаја, 2016, стр. 33).

---

¹ <https://magazineforyou.com/2/znacaj-kulturnog-nasleda-i-kome-pripada/>, приступљено 01.05.2024.

Заштита културних добара је кључна за очување наслеђа за будуће генерације. Заштита и промоција културног наслеђа су од суштинске важности за одржавање културног диверзитета и преношење наслеђа будућим генерацијама.

Циљеве рада можемо поделити на научни и друштвени (практични):

- научни циљ јесте научна дескрипција и анализа овог појма уз помоћ теоријског спознавања културног наслеђа и састоји се од детаљног описивања појма;
- друштвени (практични) циљ овог дипломског рада је да буде од практичне користи и пружи неке алтернативне погледе на ову тему свима који се баве његовим проучавањем.

Први део рада је увод, у ком су приказани основни подаци о теми рада, циљевима и коришћеним методама. Након увода следи централни део рада који се односи на резултате истраживања прикупљене из разноврсне литературе која је коришћена, уз дискусију тих резултата; односно образлагање теме и проблема овог рада и указивање на суштинске чињенице. Последњи део дипломског рада је закључак, у коме је сумиран целокупан рад, уз критички, лични осврт аутора на задату тему, а на основу прикупљених података. На крају рада је приказана сва коришћена литература.

2. Дефиниција културног наслеђа

Културно наслеђе обухвата материјалне и нематеријалне аспекте који представљају историјско, уметничко, научно или социјално значење одређене културе или заједнице. „Културно наслеђе као појам означава суштински део културе, који игра кључну улогу у туризму. Култура као категорија је својствена свакој заједници или индивидуи, ипак вредности означене као културно наслеђе у својој форми су највиталнији део туристичке понуде једног региона. Ово посебно важи за регионе у развоју где су други ресурси ограничени и културно наслеђе се посматра као ресурс који може да буде импулс за даљи развој“.²

Културно наслеђе се у Унесковој Препоруци о очувању културних добара угрожених јавним и приватним радовима из 1968. године описује као „производ и сведочанство различитих традиција и духовних достигнућа прошлих времена и, стога, основни елемент идентитета народа света“.³ Од стране неких аутора дефинисано је као „они предмети и традиције који изражавају начин живота и размишљања одређеног друштва, који представљају сведочанство његових интелектуалних и духовних достигнућа“, или „култура и крајолик које заједница негује и које преноси у будућност да служе потреби људи за осећањем идентитета и припадања“ (Prot, 2007, str. 209).

Културно наслеђе може бити материјално и нематеријално. Материјално и нематеријално културно наслеђе може да има естетску вредност. Управо због те вредности је културно наслеђе привлачно колекционарима и онима који хрле да то наслеђе виде у музејима или на локалитетима који садрже такво наслеђе, споменицима и сл. Оно може и да има религијску вредност или да изражава

---

² <https://vpsle.edu.rs/wp-content/uploads/2015/10/Materijal-za-pripremu-ispita-iz-predmeta-Kulturno-nasledje.pdf>, приступљено 01.05.2024.

³ Преамбула http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13085&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, приступљено 01.05.2024.

вредности као што је хероизам. Такво наслеђе побуђује осећања као што су понос, туга или радост, тако да његова јединственост није само у физичким атрибутима (Forrest, 2007, str. 4-5).

Културно наслеђе може да буде вредно групи или заједници, нацији или целокупном човечанству. Уколико група или заједница има политичку снагу, много је лакше да дефинише своје наслеђе, односно та могућност је ограничена уколико је политичка снага групе или заједнице слаба. То је нарочито важно када друге групе полажу право на исто наслеђе, али на другим вредносним основама. Посебно је питање у којој мери група или заједница могу да делују на националном или међународном плану као препознатљив ентитет. Развој права група у националном и међународном праву препознат је као важна компонента одрживог развоја и заштите животне средине (Forrest, 2007, str. 8).

Културно наслеђе има и економску вредност, било због материјала од којег је објекат израђен, који је сам по себи вредан, или неке друге вредности која му се приписује, реткости објекта, квалитета, историјског или археолошког значаја. Оно има вредност и у ширем домену 'индустрије наслеђа', пре свега као туристички ресурс, што се односи и на нематеријално културно наслеђе. Културни догађаји, фестивали, музика, песма и игра, могу да имају значајну економску вредност као важни културни догађаји или туристичка атракција (Лежаја, 2016, стр. 34).

„Многи од објеката или предмета које данас сматрамо културним наслеђем, у прошлости нису имали тај статус. Неки пак, своју важност и значај преносе од претходних генерација до данас и задржавају важан статус који су претходно добили. Трећи пак, са протоком времена могу да изгубе значај и интерес заједнице за њима. Неколико је начина преко којих се уважавају вредности које стварају културно наслеђе. То је у суштини историјско наслеђе.

- Истраживањем историје преко анализе докумената, археолошких истраживања обезбеђују се нови налази, историја уметности бележи нове

артефакте, итд. Са оваквим истраживачким процесима обогаћујмо фонд културног наслеђа који поседујемо. То је један вид експертског приступа.

- Следећи је више демократски и односи се на оно што заједница цени као наследство. Најчешће се говори о културним вредностима које се јављају у новом контексту и подложне су процесима промовисања и интерпретације.
- Трећи приступ је повезан са наслеђем као делом идентитета. На тај начин, културно наслеђе обезбеђује високо место у културној ризници човечанства. Са тим, не само да се потврђује дуга историјска присутност, него се и гради стабилна будућност. То је присутно у парадигми: „дрво без корена“ или „са дубоким коренима“, на тај начин пројектујемо несигурну или сигурну будућност једне заједнице“.⁴

Док је прихваћено да неки објекти представљају културно наслеђе одређене нације, за многе од тих објеката се сматра да чине културно наслеђе човечанства. Овим се не жели рећи да држава у којој се културно наслеђе налази не може полагати право на то наслеђе, већ само да то право није искључиво и да је неопходно задовољити и интересе државе на чијој територији се наслеђе налази, и интересе човечанства. Стога, код одлучивања о питањима као што су доступност, ширење информација или физичка заштита наслеђа, држава на чијој се територији налази наслеђе мора да узме у обзир и интересе човечанства (Forrest, 2007, str. 11-13).

---

⁴ <https://vpsle.edu.rs/wp-content/uploads/2015/10/Materijal-za-pripremu-ispita-iz-predmeta-Kulturno-nasledje.pdf>, приступљено 01.05.2024.

2.1. Дефиниција културног наслеђа у инструментима међународног права

Културно наслеђе у инструментима међународног права обухвата материјалне и нематеријалне аспекте културе које су значајне за историју, идентитет и културни континуитет одређених заједница и човечанства у целини. Ево дефиниције културног наслеђа у неким од кључних међународних правних инструмената:

- Хашка конвенција из 1954. представља прву универзалну међународну конвенцију посвећену заштити културног наслеђа и у њој је садржан први покушај дефинисања заштићених добара. Културна добра која ова конвенција штити дефинисана су у члану 1. Конвенције као „покретна или непокретна добра, која су од великог значаја за културну баштину сваког народа, као: споменици архитектуре, уметности или историје, верски или лаички, археолошка места, скуп грађевина које су као целина од историјског или уметничког интереса, уметничка дела, рукописи, књиге и други предмети од уметничког, историјског или археолошког значаја, као и научне колекције и важне колекције књига, архива или репродукција наведених добара; 2. зграде, чија је главна и ефективна намена да чувају или да излажу покретна културна добра као: музеји, велике библиотеке, археолошка складишта, као и складишта одређена за склањање покретних културних добара у случају оружаног сукоба; 3. центри у којима се налази значајан број културних добара (наведених под 1 и 2), такозвани центри у којима су сакупљени културни споменици“ (Лежаја, 2016, стр. 35-36).

Термин „културно наслеђе“ (односно 'баштина', енг. 'heritage') по први пут је употребљен у Хашкој конвенцији из 1954. године, где се у члану 1 каже да треба да буду заштићена „покретна или непокретна добра, која су од великог значаја за културну баштину сваког народа“. У Унесковој Препоруци о међународним принципима примењивим на археолошка ископавања из 1956. године, по први пут

се користи термин „наслеђе“ у одељку о општим принципима, где се говори о „археолошком наслеђу“ (Лежаја, 2016, стр. 38).

- Конвенција о заштити светске културне и природне баштине (UNESCO, 1972): Културна баштина укључује:
  - Споменике: архитектонска дела, дела монументалне скулптуре и сликарства, елементи или структуре археолошке природе.
  - Скупине зграда: групе засебних или повезаних зграда које, због своје архитектуре, хомогености или места у пејзажу, имају изузетну универзалну вредност.
  - Локалитети: рад људи или заједнички рад људи и природе, као и области које укључују археолошке локалитете који имају изузетну универзалну вредност са становишта историје, уметности или науке.
- Конвенција о заштити нематеријалног културног наслеђа (UNESCO, 2003): Нематеријално културно наслеђе односи се на праксе, приказе, изразе, знања, вештине – као и инструменте, објекте, артефакте и културне просторе који су с тим у вези – које заједнице, групе и, у неким случајевима, појединци препознају као део свог културног наслеђа. То нематеријално културно наслеђе преноси се с генерације на генерацију, константно се обнавља и пружа заједницама и групама осећај идентитета и континуитета, доприносећи тиме промоцији поштовања културне разноликости и људске креативности.
- Конвенција о заштити и промовисању разноликости културних израза (UNESCO, 2005): Ова конвенција наглашава значај културне разноликости као кључне за очување културног наслеђа, укључујући уметничке изразе, обичаје, језике, ритуале и друге облике културне праксе.

Ови правни инструменти заједно покривају широк спектар културних добара, како материјалних тако и нематеријалних, и наглашавају важност њихове заштите и очувања за будуће генерације.

2.2. *Вредности културног наслеђа*

Културно наслеђе представља збир културних добара која су наслеђена из прошлости и која имају значајну вредност за идентитет и историју заједнице или нације. „Вредности културног наслеђа могу се сагледати из више аспеката:

- **Историјска вредност:** Културно наслеђе омогућава разумевање и проучавање историјских догађаја, личности и епохе. Оно чува трагове прошлости који помажу у истраживању како су људи живели, радили и мислили кроз време.
- **Културна и идентитетска вредност:** Културно наслеђе чини основу културног идентитета једне заједнице или нације. Оно обухвата обичаје, традицију, језик, уметност и веровања који дефинишу и разликују једну заједницу од друге.
- **Естетска вредност:** Културна добра често имају значајну уметничку вредност. Архитектура, слике, скулптуре, музика и други облици уметности представљају естетске домете људске креативности.
- **Образовна вредност:** Културно наслеђе служи као едукативни ресурс. Кроз музеје, галерије, библиотеке и културне манифестације, људи се могу учити о различитим аспектима прошлости и културе, развијајући тако своје знање и свест о свету око себе.
- **Туристичка и економска вредност:** Културно наслеђе привлачи туристе, што може имати позитиван економски утицај на заједницу. Туризам повезан са

културним добрима може допринети локалној економији кроз стварање радних места, развој инфраструктуре и повећање прихода.

- Друштвена вредност: Културно наслеђе игра важну улогу у јачању друштвених кохезија и заједништва. Заједничко наслеђе помаже у повезивању чланова заједнице кроз заједничке вредности и сећања.
- Еколошка вредност: Некада културно наслеђе може имати и еколошку вредност, посебно у случајевима где су природни и културни елементи међусобно повезани, као што је случај са традиционалним пејзажима или баштама“ (Azzopardi et al. 2023).

Очување културног наслеђа је од суштинске важности за будућу генерацију, јер оно представља непроцењив ресурс за разумевање прошлости, јачање идентитета и културног континуитета, као и за промовисање културне разноликости и међукултурног дијалога.

3. Дефиниција културних добара

Културна баштина јесте наслеђе физичких артефаката и нематеријалних атрибута неке групе или друштва, које чини оставштину прошлих генерација, а које је потребно чувати у садашњости, како би било остављено у наслеђе будућим генерацијама. Као скуп физичких артефаката и нематеријалних атрибута, баштина је чувар културних кодова одређене заједнице. Она се непрекидно ствара, развија и реинтерпретира (Микић, 2014). Према UNESCO-вој дефиницији баштина је све оно што је наслеђено од прошлих генерација, што се одржава у садашњости, и што ће се подарити за добробит будућих генерација. Културна и природна баштина су и незамењиви извори живота и надахнућа (Кривошејев, 2014).

Културна добра се дефинишу као предмети, зграде, локације и друге материјалне ствари које имају посебан значај за историју, културу, уметност, науку, технологију, археологију или антропологију једне заједнице или друштва. „Ова добра могу бити покретна или непокретна и обухватају широк спектар објеката као што су:

- **Историјске зграде и споменици** - као што су замкови, тврђаве, цркве, мостови и друге значајне грађевине.
- **Археолошка налазишта** - места где су пронађени важни археолошки остаци, попут древних насеља, гробница и рушевина.
- **Музејски експонати** - укључујући уметничке слике, скулптуре, старе рукописе, архивске документе и друге артефакте.
- **Етнографски предмети** - као што су традиционална одећа, алати, намештај и други предмети који приказују живот и културу одређених заједница.
- **Природна добра са културним значајем** - природне формације или пејзажи који имају културни, духовни или естетски значај“ (Cheng, 2005, p. 3-4).

Под културним добрима данас се подразумевају археолошка налазишта, просторне културно-историјске целине, знаменита места или спомен обележја,

дела са уметничким својствима и установе културе, као што су музеји, галерије, културни центри. У том смислу, свако културно добро је потребно заштитити, без обзира на његову вредност и ниво културног значаја (Koltsova et al, 2020).

Заштита и очување културних добара важни су за очување историјске и културне баштине и омогућавају будућим генерацијама да уче о својој прошлости и културним коренима. У многим земљама постоје закони и прописи који регулишу очување и управљање овим добрима, као и међународни уговори, попут Конвенције о заштити светске културне и природне баштине (UNESCO), који пружају оквир за њихову заштиту на глобалном нивоу (Koltsova et al, 2020).

3.1. Појам културног добра у законодавству Републике Србије

У домаћем законодавству, појам културног добра није одувек био дефинисан. Тако, на пример, Општи закон о заштити споменика културе и природних реткости из 1945. и 1946. године и Закон о заштити споменика културе из 1948. године, не садрже одредбе са законским дефиницијама о појму културних добара (Рапајић, 2019).

Међутим, 1959. године, усвојен је Општи закон о заштити споменика културе, који први даје дефиницију културног добра, користећи термин споменик културе. Према Општем закону о заштити споменика културе (1959), спомеником културе сматрају се непокретни и покретни предмети, као и групе предмета који су због своје археолошке, историске, социолошке, етнографске, уметничке, урбанистичке и друге научне или културне вредности од значаја за друштвену заједницу. Законом је дефинисано и да су споменици културе заштићени по самом закону без обзира да ли су у друштвеној или грађанској својини и да ли су регистровани (Рапајић, 2019, стр. 8).

Данас је прихваћена дефиниција коју наводи актуелни Закон о културним добрима, који је усвојен 1994. године. Према овом Закону културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса које уживају посебну заштиту утврђену законом. Културна добра, у зависности од физичких, уметничких, културних и историјских својстава, у смислу закона, јесу:

- Непокретна културна добра: Ово укључује историјске зграде, споменике, археолошка налазишта, традиционалне архитектонске комплексе, као и друга материјална добра која имају културни, историјски, уметнички или научни значај.
- Покретна културна добра: Ово су предмети који имају историјску, уметничку, научну или другу културну вредност, као што су уметничке слике, скулптуре, књиге, рукописи, архивска грађа, етнографски предмети, и слично.
- Нематеријална културна добра: Ова категорија обухвата обичаје, језике, музичке и фолклорне традиције, занате и друге облике нематеријалне културне баштине који се преносе из генерације у генерацију (Рапајић, 2019).

Закон о културним добрима такође утврђује начин заштите, коришћења и управљања културним добрима. Ова заштита подразумева:

- Регистрацију културних добара: Сва културна добра морају бити регистрована у националном регистру културних добара, што је основни корак у њиховој заштити.
- Конзервацију и рестаурацију: Закон прописује мере за очување физичког стања културних добара, укључујући конзервацију и рестаурацију.
- Контролу и надзор: Постоје институције које су задужене за спровођење законских мера и надзор над заштитом културних добара, као што су Завод за заштиту споменика културе и Министарство културе.

- **Образовање и промоција:** Закон истиче значај образовања јавности о важности културне баштине и промоцију културних добара.

Поред тога, Србија је потписница више међународних конвенција које регулишу заштиту културне баштине, укључујући Конвенцију УНЕСКО-а о заштити светске културне и природне баштине.

Укратко, културно добро у Србији представља широк спектар материјалне и нематеријалне баштине која је од значаја за културни и историјски идентитет државе и заштићено је кроз низ законских и институционалних мера.

3.2. *Карактеристике културних добара*

За упис на UNESCO листу Светске културне баштине, културно добро мора да задовољи следеће критеријуме:

- да представља ремек дело људске генијалности;
- да представља важну размену човекових достигнућа у простору током времена, кроз културне зоне, да има утицај на развој архитектуре, монументалне вредности, технологије, планирања градова и дизајн пејзажа;
- да има јединствена или изузетна сведочанства културне традиције цивилизације која живи или је живела на том простору;
- да буде изузетан пример градитељства, архитектуре, технологије или предела који илуструје значајан период људске историје у том простору;
- да буде изузетан примерак традиционалне насеобине, употребе копна и мора, својеврсне културе или човекове интеракције са рањивом природом под утицајем неповратних промена;

- да је културно добро материјално или нематеријално повезано са догађајима или живом традицијом, са идејама, веровањима, са уметничким и књижевним делима изузетног, универзалног значаја (Рапајић, 2019, стр. 9).

Постоје различити критеријуми на основу којих се може извршити подела културних добара. Најважнијом поделом сматра се она која је извршена на основу физичких својстава културних добара, као и подела према њиховом значају. У првом случају то су покретна и непокретна културна добра, а у другом случају, реч је о категоријама: културна добра, културна добра од великог значаја и културна добра од изузетног значаја (Рапајић, 2019).

3.3. *Заштита културних добара*

Заштита културних добара је важан аспект очувања историје, културе и идентитета једне земље или заједнице. Културна добра обухватају широк спектар предмета и места, као што су археолошка налазишта, историјске грађевине, музејске колекције, уметничка дела, као и нематеријална културна баштина као што су традиције, језик и обичаји.

„Заштита културних добара се јавља као заштита покретних и непокретних културних добара, у оквиру библиотечке, архивске, делатности кинотека и музеја (за покретна) и делатности заштите споменика културе (за непокретна културна добра). Свака од ових области поседује одређене специфичности, те с еправни процес овде грана од могуће почетне кодификације заједничке основе ка посебним решењима и правним техникама за сваки област делатности“ (Милуновић, 2001, стр. 225).

Заштита културних добара је делатност од нарочитог друштвеног значаја (штп значи да се овим добрима пружа интензивна правна заштита и то: уставна и

законска, да се образују посебни органи за обављање послова на заштити културних добара, да држава ангажује знатна материјална (финансијска и техничка) и кадровска средства, да им је пружена кривичноправна заштита, да постоје дужности сваког човека и грађанина према овим добрима итд.) (Милуновић, 2001, стр. 225).

Правна заштита културних добара у најширем смислу те речи била би она заштита која је уставом и законима прописана у циљу трајног очувања материјалних и духовних вредности у једној држави. То би био скуп правних норми које уређују друштвене односе у вези са споменицима културе, архитектуре, уметности, историје, а овлашћења које одређени овлашћени споменичкоправни субјект има је да на основу норми објективног споменичког права нешто чини или не чини, или да од другог захтева неко чињење или нечињење у вези са споменицима културе, друкчије названим непокретним и покретним културним добрима (Поповић, 2012, стр. 22).

„У Републици Србији, заштита културних добара, регулисана је Законом о културним добрима (1994), којим се регулише систем заштите и коришћења културних добара и утврђују услови за обављање делатности заштите културних добара. Законом су заштићена сва културна добра, без обзира на то јесу ли у државном или грађанском власништву, јесу ли регистрована или не. Културно наслеђе у Србији, веома је богато, а полазећи од описа културних добара у духу Хашке конвенције, може се рећи да нема ни једне врсте покретних или непокретних културних добара која нису заступљена у културној баштини наше државе. Ово, уз пораст броја културних добара, обавезује нас да их чувамо и заштитимо од било каквог оштећења, уништења или неовлашћеног отуђења“ (Вилус, 2007).

“Основни принципи заштите културних добара:

- Идентификација и евиденција:

- Откривање и документовање културних добара како би се обезбедила њихова евиденција и праћење.
- Стварање регистара културних добара на националном и међународном нивоу.
- Правна заштита:
  - Усвајање и примена закона и прописа који штите културна добра од оштећења, крађе и незаконите трговине.
  - Међународни споразуми и конвенције, као што је Конвенција УНЕСКО о заштити светске културне и природне баштине.
- Конзервација и рестаурација:
  - Активности на очувању и обнављању културних добара како би се спречило њихово пропадање.
  - Коришћење традиционалних и савремених техника и материјала за рестаурацију.
- Образовање и подизање свести:
  - Едукација јавности о значају културне баштине и начинима њене заштите.
  - Организовање изложби, предавања, и других едукативних програма.
- Међународна сарадња:
  - Сарадња између држава, међународних организација и невладиних организација у области заштите културних добара.
  - Размена искустава и најбољих пракси, као и заједнички пројекти“ (Чок, 2004, стр. 375).

Опасност за културна добра представља сваки ратни сукоб, али и елементарне и друге непогоде већих размера. Оштећења или трајни губитак културних добара, могу настати као последица криминалног акта, тј. крађе, у циљу присвајања или недозвољене трговине, а могу бити и резултат неупућености, односно недовољне

образованости појединаца. Мора се имати у виду и то да оштећено, опљачкано или уништено културно добро, најчешће одлази у неповрат, што није случај са осталим добрима. Полазећи од тога, у новије време, многе међународне организације и институције баве се и проблемом заштите културних добара. Чињеница је да је чување културног наслеђа од велике важности за све народне света, и из тог разлога морају се предузети разноврсне мере заштите, како на националном, тако и на међународном плану. Заштита културних добара може бити ефикасна само ако је планска, свеобухватна, савремена и организована у свим деловима, како у миру, тако и у кризним ситуацијама.

Заштита културних добара је од суштинске важности за очување историјског и културног наслеђа, као и за образовање и идентитет будућих генерација.

3.4. Мере заштите културних добара

Основне мере заштите културних добара обухватају правне, организационе, техничке, едукативне и финансијске аспекте. “Ево неких од главних мера:

- **Правне мере:**
  - Усвајање и примена закона и прописа који регулишу заштиту културних добара.
  - Стварање правних оквира за идентификацију, регистрацију и класификацију културних добара.
  - Стварање заштитних зона и регулација око културних добара како би се спречила њихова деградација.
- **Организационе мере:**

- Оснивање и функционисање институција које се баве заштитом културних добара, као што су музеји, заводи за заштиту споменика културе и друге културне институције.
- Међународна сарадња и учешће у глобалним и регионалним организацијама за заштиту културног наслеђа, као што је УНЕСКО.
- **Техничке мере:**
  - Рестаураторски радови и конзервација културних добара како би се сачувала њихова физичка структура и аутентичност.
  - Коришћење савремених технологија за документацију и мониторинг стања културних добара.
  - Планирање и имплементација мера заштите од природних катастрофа и људских активности које могу угрозити културна добра.
- **Едукативне мере:**
  - Подизање свести јавности о значају заштите културних добара кроз едукативне кампање, изложбе, радионице и предавања.
  - Образовање стручњака у области заштите културних добара путем специјализованих програма и тренинга.
  - Сарадња са образовним институцијама како би се теме заштите културног наслеђа укључиле у наставне програме.
- **Финансијске мере:**
  - Обезбеђивање финансијских средстава за заштиту, конзервацију и рестаурацију културних добара из државног буџета, међународних фондова, донација и приватног сектора.
  - Стварање фондова и грантова који подржавају пројекте за заштиту културног наслеђа (Kumar, 2021).

Заштита културних добара захтева мултидисциплинарни приступ и континуирану сарадњу између различитих сектора и стручњака како би се осигурало дугорочно очување и промоција културног наслеђа за будуће генерације.

3.5. Поштовање културних добара

Поштовање културних добара односи се на заштиту, очување и промоцију материјалних и нематеријалних објеката и наслеђа који имају културни, историјски или уметнички значај. Културна добра могу укључивати споменике, зграде, уметничка дела, археолошка налазишта, рукописе, али и нематеријалне аспекте као што су језик, обичаји, музика и традиције.

Поштовање културних добара подразумева следеће аспекте:

- **Заштита и очување:** Ово укључује мере за спречавање оштећења или уништења културних добара. Заштита се може остваривати кроз законодавне мере, рестаураторске радове, као и кроз едукацију јавности о важности очувања културног наслеђа.
- **Промоција и едукација:** Ово укључује активности које имају за циљ подизање свести о значају културних добара и њихову промоцију. Едукација јавности и посебно младих генерација је кључна за дугорочно очување културног наслеђа.
- **Међународна сарадња:** Културна добра често имају глобални значај, и заштита истих захтева међународну сарадњу. Организације као што је УНЕСКО играју важну улогу у промоцији и заштити културног наслеђа широм света.

- **Етички аспекти:** Поштовање културних добара подразумева и етички однос према њима, што значи избегавање илегалне трговине, неовлашћених ископавања и вандализма (Koltsova, 2020, pp. 5).

Управљање културним добрима захтева мултидисциплинарни приступ који укључује стручњаке из различитих области као што су археологија, историја уметности, архитектура, етнологија и право. Циљ је да се обезбеди да културно наслеђе буде доступно будућим генерацијама, истовремено очувајући његов интегритет и аутентичност.

4. Културна добра под посебном заштитом

Културна добра под посебном заштитом су обично дела културног наслеђа која су посебно значајна за неку заједницу или за човечанство у целини и која су стављена под специјалну заштиту ради њиховог сачувања за будуће генерације. Ове заштићене културне артефакте, буди то зграде, споменици, књиге, уметничка дела, или природни феномени, обично заштитила влада или нека међународна организација, као што је УНЕСКО (Cheng, 2005).

Посебна заштита обично значи да постоје законски механизми и мере које се примењују за оцување и заштиту тих добара од разних опасности, као што су уништење од природних катастрофа, оштећења од људских активности или краде и уништења. Таква заштита обично укључује специјализоване организације, законодавство, мере конзервације и прописе који регулишу правила за управљање и заштиту културних добара.

У Србији, као и у многим другим земљама, постоји систем заштите културних добара који има за циљ да сачува и одржи значајне културне и историјске споменике за будуће генерације. Ова заштита се обично обавља кроз законе, регулативе и институције које надгледају и управљају овим добрима. У Србији, културна добра под заштитом укључују различите објекте, како природне тако и градите, који имају историјски, уметнички или научни значај. Ови објекти могу укључивати старе цркве и манастире, старе градске центре, знамените градитељске споменике, као и многе друге.

Међутим, заштита културних добара не само да укључује физичку заштиту објеката, већ и мере за њихово одржавање, рестаурацију и обнову. Такође, образовање и свести о значају ових добара играју кључну улогу у заштити и одржавању културног наслеђа.

Укључивање културних добара под заштитом такође може имати позитиван ефекат на туризам и економију, јер многи туристи посећују ове локације због њихове историјске и културне важности.

4.1. *Манастир Жича кроз историју*

Манастир Жича је један од најзначајнијих историјских и духовних објеката у Србији. Значај који Жича, као симбол оснивања српске државе, аутономије српске цркве и националног идентитета има у историји српског народа, је немерљив. „монастир Жича, храм Вознесенија Христова, сазидао га је првовјенчани краљ српски Стеван, син првога Немање од 1190. до 1124.... Одстоји од вароши Карановца и реке Ибра пол сата. Од Ибра до Жиче иде се кроз горошумну планину; равницом поред Жиче тече мала река Крушевица. Овај манастир лежи на прекрасном узвишеном месту, са северне стране на подножију планине Великог стола, одакле се сви предели виде с којима Окружије чачанско граничи. На Жичи имају седмора врата: прва к западу у припрату велику, између куле и цркве; друга двоја к југу и северу.....с десна и лијева имају по двоја врата: по једна у велику цркву, а друга из обе мале цркве к западу ка кули. .... и с десна и лева на своду изнутра стоји написано шта се је давало и прилагало манастиру Жичи, па и неки закони које је издао и написао ту Стефан Првовенчани, краљ Немањић. Приповеда се да се је у манастиру Жичи седам краљева српских на краљевство вјенчало“ (Ћирковић, 2020).

Савременик грађења сопоћанске цркве, Доментијан, говорећи о Жичи, упоређује је са невестом из Песме над песамама. Жича је слика цркве – еклезије – која је невеста Христова и она је, пошто се спремила да се представи небеском женику, пречудно извајана (мисли се украшена) с обе стране, споља и изнутра.

Тачно време грађења Жиче није забележено у изворима, па је утврђено посредним путем на основу података које доносе Доментијан и Теодосије, биографи Светог Саве. Они бележе да је грађење Спасовог дома започео Стефан Немањић, још као велики жупан, у доба када је његов млађи брат био старешина Студенице. Чак је Сава, по речима Теодосијевим, надгледао зидање Спасовог дома. На основу тих података закључује се да је Жича подигнута у раздобљу од 1206. до Савиног одласка у Хиландар 1217. године. Одређивању времена завршетка радова на цркви доприносе и неки историјски догађаји. Познато је да је Стефан Немањић крунисан 1217. или 1218. године круном добијеном од папе Хонорија III, па се верује да је тај обред обављен у Жичи. Спасова црква није била грађевински окончана, судећи по тврдњи Теодосијевој да су још неки радови на жичком храму обављени после Савиног повратка из Никеје, где је он, на Цвети 1219. хиротонисан за архиепископа. Знамо, исто тако, да до 1220. када је у Жичи проглашена Архиепископија и када су хиротонисани нови епископи Српске самосталне цркве, Спасова црква још није била изнутра осликана, али су ти послови, као и потпуна обрада спољашњости храма, завршени до великог црквено-државног Сабора одржаног на Спасов дан 1221. године. На том сабору архиепископ Сава I одржао је своју чувену беседу са поукама о светој истинитој вери и о јеретицима и обзнанио српску редакцију Синодика православља. Празник је окончан свечаним обредом исповедања православља на други дан празника. На том српском сабору, према тврдњи Теодосијевој, крунисан је Стефан Немањић за самодржавног српског краља, а можда је тада обављен само чин постављања Радослава за краљевог намесника или заступника (Ћирковић, 2020).

Из пописа жупа непосредно потчињених архиепископу, из обе жичке повеље, види се да се архиепископово непосредно јурисдикционо подручје, аналогно граду и околини код архиепископа, налазило у североисточном делу тадашње српске државне територије: између епархије Раса и државне границе према Угарској, и грубо узев, између Ибра и Велике Мораве. Био је то, у околностима створеним после

потискивања и рушења Византије, гранични појас православља, у коме је династија морала имати својих земаља око ушћа Ибра да би могла манастиру даровати језгро властелинства, у којем је било и село – Жича, чије ће се име рано наметнути манастиру. Властелинство Архиепископије било је иначе раштркано, имало је делове у Зети, Горској жупи, Хвосну, где ће се један од метоха показати као веома значајан у каснијем развоју (Ћирковић, 2020).

О централној функцији Жиче у српској аутокефалној архиепископији и краљевини налазе се у жичким повељама добро познате одредбе које не вреди поново коментарисати: ту су се имали постављати краљеви, архиепископи, епископи и игумани, што се вероватно односило на четири ставропигијална манастира и игумане с подручја архиепископове непосредне јурисдикције (Ћирковић, 2020).

Данас, манастир Жича представља један од најзначајнијих духовних центара у Србији и привлачи велики број верника и туриста. Његова архитектура и културно-историјски значај чине га важним местом за почитовање српске историје и верске традиције.

4.2. *Значај манастира Жиче*

Манастир Жича велики значај у историји српске државе, цркве и националног идентитета. Његова историјска и духовна улога прожима многе аспекте српске културе и националне свести. „Приказаћу неколико кључних тачака које илуструју његов значај:

- Символ оснивања српске државе:
  - Жича је била место крунисања првих српских краљева из династије Немањића. Први српски краљ, Стефан Првовенчани, крунисан је у

Жичи 1217. године. Овај догађај означава почетак српске краљевине и јачање државности.

- Аутономија српске цркве:
  - Манастир Жича је био седиште прве аутокефалне Српске архиепископије. 1219. године, Сава Немањић, први српски архиепископ, добио је аутокефалију за Српску православну цркву од Цариградске патријаршије, чиме је успостављена независна црквена јурисдикција.
- Национални идентитет:
  - Жича је постала симбол духовне и националне свести српског народа. Као место где су се крунисали владари и где је основана независна црква, манастир представља центар српског културног и духовног живота.
- Културно и уметничко благо:
  - Манастир Жича је значајан и као културно и уметничко благо. Његова архитектура и фреске представљају изузетан пример српског средњовековног уметничког наслеђа.
- Храм мира и духовности:
  - Током векова, Жича је била уточиште за монахе и вернике у тешким временима, симбол отпора и наде. Манастир је преживео многа разарања и обнове, одражавајући истрајност српског народа“ (Чанак-Медић, Поповић и Војводић, 2014, стр. 64-78).

Манастир Жича је, дакле, много више од религиозног објекта; он је историјски и национални симбол који одражава континуитет српске државности, духовности и културе.

4.3. Заштита манастира Жича

Манастир Жича је под заштитом закона Републике Србије као културно добро од изузетног значаја, што му пружа највиши ниво заштите према Закону о културним добрима. Жича је такође део предлога за упис на УНЕСКО листу светске културне баштине, што би додатно повећало њену заштиту и видљивост на глобалном нивоу.

Мере заштите су:

- Конзервација и рестаурација: Спроведене су бројне активности на конзервацији и рестаурацији манастира, укључујући обнову оштећених делова, реконструкцију фресака и архитектонских елемената.
- Законска регулатива: Постоје строге законске регулативе које контролишу све радове и активности унутар и око манастира, како би се спречила било каква штета или неприкладне интервенције.
- Мониторинг: Континуирано праћење стања манастира од стране надлежних институција, укључујући Завод за заштиту споменика културе, осигурава благовремено реаговање на било какве знаке оштећења или пропадања.⁵

Такође, локална заједница се укључује кроз:

- Едукација и свест: Програмима едукације и информисања подиже се свест локалне заједнице и шири јавност о значају и потреби заштите манастира.
- Туризам: Промоција културног туризма који поштује и очувава културна добра омогућава одрживо коришћење манастира као туристичке атракције, што доприноси његовој заштити и очувању.⁶

---

⁵ <https://zica.org.rs/o-manastiru/istorija-manastira-zice/>, приступљено 01.06.2024.

⁶ Исто

Манастир Жича је драгоцен део српске културне баштине и његова заштита је од суштинске важности за очување националног идентитета и историјског наслеђа.

5. Закључак

Културна добра су важан део националног и светског идентитета. Она обухватају материјалне и нематеријалне аспекте културе, као што су споменици, уметничка дела, обичаји, језик, музика, фолклор, и друге традиције које су важне за очување и преношење културних вредности и знања.

Културна добра помажу у очувању националног и локалног идентитета и подстичу осећај поноса међу људима. Културна добра пружају драгоцене информације за истраживаче и образовне установе. Такође, привлаче туристе и тиме доприносе економском развоју. Очување културног наслеђа подстиче међународну сарадњу и разумевање међу народима.

Манастир Жича, један од најзначајнијих српских средњовековних манастира, ужива посебну заштиту као културно добро од изузетног значаја. Манастир представља јединствени пример рашке школе архитектуре, са утицајем византијског стила.

Жича је претрпела значајна оштећења током историје, нарочито у време турских освајања, али је обновљена у неколико наврата. Данас, манастир Жича је активни женски манастир и важан духовни и културни центар, који привлачи многе посетиоце и ходочаснике. Због свог историјског и културног значаја, манастир Жича је уписан на листу културних добара од великог значаја за Републику Србију.

Литература

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Azzopardi, E., Kenter, J. O., Young, J., Leakey, C., O'Connor, S., Martino S., Flannery, W., Sousa, L.P., Mylona, D., Frangoudes, K., Béguier, I., Pafi, M., Silva, A., Ainscough, J., Koutrakis, M., Ferreira da Silva, M. & Pita, C. (2023). What are heritage values? Integrating natural and cultural heritage into environmental valuation. *People and Nature*, Volume 5, Issue 2, pp. 368-383.
- Cheng, S. W. (2005). *Cultural Goods Production, Cultural Capital Formation and the Provision of Cultural Services*. Преузето 30.05. са https://www.researchgate.net/publication/24130542_Cultural_Goods_Production_Cultural_Capital_Formation_and_the_Provision_of_Cultural_Services
- Вилтус, Ј. (2007). *Правна заштита културних добара*. Београд.
- Koltsova, A., Alpatov, G. & Volkova, A. (2020). Culture in the global economy: features of cultural goods on the threshold of a knowledge economy and increasing the country's competitiveness. *SHS Web of Conferences* 74, 01015 (2020), pp. 1-9.
- Кривошејев В. (2014). *Управљање баштином и одрживи туризам*. Народни музеј Ваљево и Арис Центар Београд.
- Kumar, N. (2021). Protection of cultural property under international humanitarian law: emerging trends. *Revista de Direito Internacional*, 17(3):390.
- Лежаја, Ж. (2016). *Заштита културног наслеђа у међународном праву*. Докторска дисертација. Београд: Факултет политичких наука.
- Микић Х. (2014). *Бизнис план за рехабилитацију непокретних културних добара*. Подгорица: Републички завод за заштиту споменика културе.
- Милуновић, Д. (2001). Кратак теоријски увод у правну заштиту културних добара. *Наслеђе*, бр. 3, стр. 221-232.
- Ђирковић, С. М. (2020). *Жича као архијерејско седиште*. У: Манастир Жича: зборник радова, Краљево.
- Forrest C. (2007). *The Doctrine of Military Necessity and the Protection of Cultural Property during Armed Conflicts*, The University of Queensland, TC Beirne School of Law, Research Paper No. 07/11, 2007.
- Поповић Р. (2012). *Правна заштита културних добара, са посебним освртом на архивску грађу која се налази у музејима и библиотекама, њено коришћење и нормативно*

разграничење надлежности музеја, архива и библиотека. Међународна конференција: „Технички и материјални проблеми класичног и електронског архивирања: архивистика и информатика“, Раденци, 28-30. март, 2012., стр. 219-229.

Prot, L. V. (2007). Problems of Private International Law for the Protection of the Cultural Heritage, Recueil Des Cours 219

Рапајић, Р. (2019). *Заштита културних добара од оштећења и отуђења*. Дипломски рад. Београд: Факултет безбедности.

Чанак – Медић, М., Поповић, Д. и Војводић, Д. (2014). *Манастир Жича*. Београд: Републички Завод за заштиту споменика културе Београд.

Чок, В. (2004). Међународноправна заштита културних добара. *Правни живот*, бр. 12, стр. 373-382.

<https://magazineforyou.com/2/znacaj-kulturnog-nasleda-i-kome-pripada/>, приступљено 01.05.2024.

<https://vpsle.edu.rs/wp-content/uploads/2015/10/Materijal-za-pripremu-ispita-iz-predmeta-Kulturno-nasledje.pdf>, приступљено 01.05.2024.

Преамбула http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13085&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, приступљено 01.05.2024

<https://zica.org.rs/o-manastiru/istorija-manastira-zice/>, приступљено 01.06.2024.

ИЗЈАВА О АКАДЕМСКОЈ ЧЕСТИТОСТИ

Изјављујем да сам у приложеном раду поштовао/ла сва правила о академској честитости.

Овај писани рад резултат је искључиво мог личног рада, темељи се на мојим истражиањима и ослања се на наведену литературу.

У Београду, дана _____ године.

Потпис студента:

_____